

Spørg ”Skautrup”

Sædvanen tro bringer vi et par af de mange spørgsmål, vi har fået i årets løb – sammen med vores svar:

Marefo

B.N.J, Holstebro-egnen:

Min morfar bandede sjældent, men når han endelig gjorde det, brugte han det sære ord *marefo*. Det lyder lidt i retning af Holbergs *mafoi*, men det er vel næppe samme ord?

Svar:

Nej, Holbergs franske ed *ma foi* (= min tro, sandelig!) slog aldrig igennem i dansk. *Mare'fo* (med tryk på sidste stavelse) er pæredansk. De første stavelser (*mare-*) er en nedslidte form af (den hellige) *Maria*. Banden i Marias navn var helt almindelig tilbage i katolsk tid (dvs. før 1500), og i nogle jyske egne (især i Øst- og Midtjylland) har man helt op mod 1900 kunne høre gamle eder som (*så*) *marri*, (*så*) *marre*.

Ederne med Maria holdt sig dårligere i Vestjylland. Herfra har vi næsten kun registreret den type af eder, som med reformationen afløste de gamle katolske – nemlig eder, hvor man bander i fandens navn (eller ved et af hans mange dæksnavne). Specielt i Vestjylland

ses fandens navn ofte forbundet med et efterfølgende *-fo* el. *-fo'en* (= få, få den; altså = gid fanden få (den), nemlig den ting, den person el. det forhold, man bander over).

Den ed, du anfører (*mare'fo*) ser ud til at være et blandingsprodukt af de to typer. Det er der ret beset ikke noget mærkeligt i, for det bogstavelige indhold i ederne har aldrig spillet den store rolle. Din morfar har næppe heller forbundet nogen egentlig mening med *mare'fo* – lige så lidt, som vi i dag vil forbinde udbruddet *hillemand* med nogetsomhelst (og her er dog ellers oprindelig tale om de hellige mænd, dvs. helgenerne i katolsk tid).

Nogle af vore kilder har ment, at væsnet i eder som (*så*) *marre* nok var den *mare(n)*, som red folk under mareridt. Men det er altså historisk ligeså ukorrekt, som når du aner en tilknytning til den franske ed *ma foi*.

Lattergrotte

C.N., Sundeved:

Jeg stødte for en uges tid siden i et lokalt blad på udtrykkene *smørgrav* og *lattergrotte*. De skulle begge betyde ”smilehul”, og begge dele lyder rimelig sønderjysk. Men i min familie har vi nu altid sagt *smilegrotte*. Hører de her ord hjemme forskellige steder i Sønderjylland? Og hvor stammer de fra?

Svar:

C.N. har ganske ret i, at alle tre ord er sønderjyske. Alene af den grund, at man i Sønderjylland – i hvert fald syd for en linje Ribe-Haderslev – nødig har brugt ordet *hul* (= fordybning); hernede hedder det i almindelighed *gaf* (svarende til rigssprogets *gab*), eller man har brugt mere specielle ord: *grotte* (på Aabenraa-kanten og på Sundeved), *grav* (på Als). Fx har børn omkring Aabenraa trillet *kugler i grotte*; og på Als kan man høre, at den-og-den sag skal ses efter *i alle grikker og grave* (= i alle kroge og huller).

Det er derfor ikke så sært, at de navne for et smilehul, der ender på *-grotte*, er optegnet netop ved Aabenraa og på Sundeved: *smilegrotte*, *lattergrotte*, *smørgrav* (og såmænd helt uden forled,

bare *grotte*), og at det er på Als, et smilehul hedder *smørgrav*. I resten af Sønderjylland bruges betegnelser med *-gaf*: det almindelige *smilegaf* og ude ved Vesterhavet også *lattergaf*.

Forleddene *smile-*, *latter-* og *smør-* er knap så stedfaste – og genfindes for øvrigt længere nordpå i Jylland, hvor et smilehul (udover at hedde netop sådan) også kan hedde en *latterdal* el. et *smørhul*. *Smile-* og *latter-* forklarer sig selv; kun *smør-* kan virke sært. Forklaringen må være, at ordene *smørgrav*, *smørgrotte* og (i Nordjylland) *smørhul* er blevet overlånt fra deres egentlige betydning (nemlig ”smørhul i grød”) og brugt som et drillende kælenavn på smilehullet. Måske bare på grund af formen, men måske også fordi et smilehul nær munden let kan blive lidt *smørret* (= fedtet).

Kattehalset

L.A. i Vojens:

Jeg har nu nogen gange hørt udtrykket *kathalset* om en storsnudet, indbildsk fyr. Er det et rigtigt sønderjysk ord?

Svar:

Ja. Men kært barn har mange navne, og man har fundet på mange hånende og spøgende betegnelser, når der skulle peges fingre ad en storsnudet person. *Kattehalset* er en af disse betegnelser, brugt i hele Sønderjylland (dog sjældent på Als). Ordet viste sig endnu velkendt af de fleste sønderjyske meddelere, da Jysk Ordbog havde det med på en spørgeliste i 1988. På Aabenraa-kanten foretrak meddelerne dog varianten *kattehalet*, og på Als dominerede udtrykket *højkokket* (hvilket nogle også meddelte fra Sundeved).

Og hvad er det så for et ord: *kattehalset*? Ja, under redaktionen af Jysk Ordbog har vi tit gjort den iagttagelse, at man i det gamle landbosamfund foretrak billedsprog i stedet for en ordrig forklaring. Ved at bruge denne genvej fik man samtidig rig mulighed for at signalere sin afstandtagen. De sproglige billeder hentede man naturligvis fra hverdagen på gården, og hvem har ikke – selv i vore dage – fx grinet af en kat, der spankulerer forbi med hovedet højt rejst, som om den ejede alverden?

Helt parallelt fandt man i Nordvestjylland på betegnelsen *kattenakket*, hvis man da ikke brugte den latterligt skrydende hane som billede: *kokkehalset*! I Vendsyssel blev det til *kovsnakket* – men her var det kovsen, det daglige ølkrus med to latterligt store ører foroven, man valgte som billede på en knejsende person. Og man kunne blive ved.

Her er det mere relevant at spørge, hvor alsingerne har deres betegnelse *højkokket* fra. Det er selvfølgelig igen hanen, der er på spil. I en gammel optegnelse fra Lejrskov kender vi ordet *at kokke* = bralre op, gøre sig vigtig; og opfører man sig sådan, kan man logisk nok kaldes *kokket* – eller *højkokket*. Fra Als er også optegnet *højkæppet*, men her er vist bare vendt op og ned på rigssprogets *kæphøj* (som for øvrigt hedder sådan, fordi den pågældende bestandig *kæpper op* = kæfter op).

